

śniają m.in. *fatalnym* położeniem geopolitycznym ziem, na których zamieszkują. Podobnie zamieszkujący tam Albańczycy postrzegają siebie pozytywnie *My tu jesteśmy gościnni, nie jesteśmy napelnieni nienawiścią*. Albańczykom przypisuje się jednak większą solidarność, spistość grupową, a także tendencję do izolowania się. Wśród źródeł konfliktów w ich funkcjonowaniu religijnym i etnicznym wymienia się kwestie demograficzne, Serbowie zauważają m.in., że kwestia demograficzna związana jest przede wszystkim ze zdecydowanie większą dzietnością kobiet albańskich, tłumaczoną względami natury religijnej, co ilustruje np. wypowiedź: *Ja osobiście myślę, że już jesteśmy zjedzeni. Myślę, że islam jest dużo bardziej ludny. Dużo więcej się ich rodzi, a my umieramy. Nam nie potrzeba walki pierś w pierś, bo demograficznie wyprzedzi pewnego dnia* (s. 389).

W prezentacji świadomości, kultury politycznej narodów i grup etnicznych w przestrzeni pogranicza serbsko-albańsko-macedońskiego, przywołuje się opinię, że islam oswojony, nieco udawany, pozorowany, stanowi – śmiertelne zagrożenie dla Serbii oraz całej Europy. Miejscowi Serbowie obawiają się zagrożenia ze strony islamu, ale uważają, że przyjdzie ono z zewnątrz, na pewno nie ze strony miejscowych Albańczyków i Kosowa, Turcji lub Europy Zachodniej, w której islam ma ich zdaniem skutecznie zdomowić się w krótkim czasie (s. 416).

Zauważa się, że religia jako realna lub potencjalna przyczyna konfliktu jest wykluczona, co ujawniła zdecydowana większość respondentów.

W *Aneksie* zamieszczono narzędzia, jakimi posłużono się w rozpoznawaniu problemu, tj. 1. Scenariusz wywiadu pogłębionego; 2. Ankietę i metrykę; 3. Profile respondentów. Wyniki badań znalazły obok objaśnień zawartych w wykładzie o religii (prawidłowości) w konflikcie etnicznym ujęto w formie diagramów (s. 424–435). Wykład osadzono w starannie sporządzonych materiałach źródłowych i literaturze przedmiotu, które ukazano w *Bibliografii*.

Prezentowana książka jest oryginalnym osiągnięciem naukowo-badawczym. Jej wartość intelektualna zawiera się przede wszystkim w: 1. zaprezentowaniu analitycznym, na gruncie pozyskanych wyników badań terenowych,

złożonych problemów narodowych, etnicznych i religijnych w przestrzeni bałkańskiej; 2. dostarczeniu usystematyzowanej wiedzy o istocie i funkcjach tożsamości narodowej, etnonacjonalizmie i religii; 3. wskazaniu analitycznym odrębności kulturowo-cywilizacyjnej regionu tzw. Doliny Preszewa oraz Miedwiedzi (o pograniczu serbsko-albańsko-macedońskim); 4. wskazaniu roli i znaczenia religii (prawosławia) w przestrzeni pogranicza, osadzonego w przywiązaniu do wartości tradycji kulturowej; 5. wskazaniu skutków i następstw konfliktów etnicznych i religijnych. Staranne ich zezemplifikowanie rzeczywistością kulturowo-cywilizacyjną przestrzeni bałkańskiej.

Andrzej Chodubski

Andrzej Bonusiak, *Polacy w niepodległej Ukrainie. Analiza strukturalno-funkcjonalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013, ss. 291.

Polacy na Ukrainie, to hasło budzące zainteresowanie poznawcze, jak i niepokój interpretacyjny. Zauważa się, że jest to społeczność zwykle zamieszkująca tam *od zawsze*, zintegrowana i zasymilowana w przestrzeni kulturowej tego kraju, aczkolwiek zachowująca też poczucie swej odrębności narodowo-etnicznej, a w tym przynależności do narodu polskiego. Przynależność ta nierzadko jest przedmiotem mityzacji społeczno-politycznej. W postrzeganiu naukowym Polacy na Ukrainie są współcześnie typowym środowiskiem staropolonijnym, ze wszystkimi zaletami i wadami. Wynika to z: 1. Długości trwania (wiele pokoleń na tym samym obszarze w warunkach dominacji innego języka, kultury, religii; niewielka liczba osób czynnie znających język polski i kulturę narodową, zaawansowane procesy asymilacyjne, polskość zredukowana często do stanu samego określenia: *jestem Polakiem, bo moja matka, ojciec, dziadek, babka byli Polakami*); 2. życie w rozproszeniu (poszczególne grupy żyją w słabo lub wcale ze sobą powiązanych niewielkich grupach etnicznych; w niewielkich odciętych często od współczesności wioskach otoczonych przez przedstawicieli innych grup etnicznych; w wielkich

multinarodowych i multiwyznaniowych miastach); 3. niski poziom wykształcenia i skromne warunki bytowe ogółu społeczności; 4. wiele rodzin o charakterze mieszanym; 5. polskość jest rezultatem osobistego wyboru każdego człowieka; 6. praktyczny napływ *świeżej krwi* (Polaków z Polski).

Charakteryzując współczesne środowisko polskie na Ukrainie podkreśla się takie cechy, jak: 1. bliskość Polski, a w tym: a) łatwość pozytywności i otrzymywania pomocy z tego kraju, b) silne związki pomiędzy diasporą a rodzinami w Polsce, c) łatwy dostęp do kultury polskiej, na zachodzie państwa możliwy bezpośredni odbiór polskich programów radia i telewizji; 2. wspieranie środowisk polskich na Wschodzie, a w tym: a) programy stypendialne, b) *Karta Polaka*, c) silny mit *Kresów* w Polsce podtrzymujący działalność struktur społecznych odwołujących się do swojej kresowej ojczyzny, a co za tym idzie łatwość pozyskiwania pomocy, kontaktów, współpracy; 3. utrzymywanie się przewagi ekonomicznej i cywilizacyjnej Polski nad Ukrainą, co powoduje: a) aktywizację środowiska polskiego, b) odszukiwanie polskości przez tych, którzy ją zagubili, c) *opłacalność* przyznawania się do polskości; 4. istnienie na Ukrainie silnego symbolicznego odbioru polskości i Polaka, a w tym: a) negatywnego na zachodzie Ukrainy – *Polak – pan*, b) pozytywnego w pozostałej części kraju, c) Polak – nauczyciel, lekarz, inżynier, d) polskość odbierana jako część kultury i cywilizacji świata Zachodu; 5. drenaż mózgow, a w tym: a) zauważalny odpływ najbardziej aktywnych (i wykształconych) łatwo dostosowujących się do nowych warunków życia i pracy przedstawicieli środowiska do Polski, b) stałe osłabienie potencjału intelektualnego grupy, c) wyjazdy do Polski naukowców, lekarzy i artystów polskiego pochodzenia, d) część osób korzystających z programów stypendialnych po zakończeniu studiów, stażów zostaje w Polsce.

Zauważa się, że specyficznym elementem stosunków wzajemnych (wpływających na funkcjonowanie środowiska polskiego nad Dnieprem) jest utrzymywanie się pozytywnych stosunków na najwyższym szczeblu, a różnicowanych w terenie. Podkreśla się, że mimo ujawniania się problemów i utrudnień w stosunkach pol-

sko-ukraińskich, obie strony dążą do nadania im pozytywnego oblicza.

Owe problemy poznawcze stały się przedmiotem bardzo starannej analizy i refleksji intelektualnej, których wyniki prezentuje się w ukazywanym studium. Zasadniczy wykład ukazuje się w pięciu rozdziałach, zatytułowanych: I. Formalno-prawne aspekty funkcjonowania mniejszości polskiej w niepodległej Ukrainie; II. Instytucje polskie na Ukrainie (organizacja, przeobrażenia, działalność); III. Struktury organizacyjne Polaków na Ukrainie; IV. Kościół rzymskokatolicki, struktura, rola, funkcje; V. Cztery kręgi polityki Polaków na Ukrainie. Wykład poprzedza *Wstęp*, w którym podkreśla się wagę i aktualność poznawczą prezentowanego problemu, stan badań oraz istotę nowych ustaleń poznawczych.

W rozdziale pierwszym wyodrębniono kwestie: 1. Zarys historii i demografii społeczności polskiej na Ukrainie; 2. Prawa mniejszości narodowych w świetle aktów prawnych obowiązujących na terenie państwa (Zapisy ogólnopństwowe, Zapisy w Konstytucji Autonomicznej Republiki Krymu); 3. Prawa wyznaniowo-religijne mieszkańców Ukrainy; 4. Szczególne zasady prawne wynikające z porozumień zawartych pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Ukraina. Wskazuje się tu, że polska ekspansja na Wschód rozpoczęła się w czasach Kazimierza Wielkiego. Od końca XIV w. ujawnił się proces wzmacniania się obecności Polaków w tej przestrzeni; w istotnej mierze następowała tam też polonizacja kulturowa. Osłabienie tej rzeczywistości nastąpiło w XIX w., w sytuacji urzeczywistniania polityki zaborczej przez Rosję. Głębokie zmiany nastąpiły po I wojnie światowej. Ukraina znalazła się w strukturze Związku Radzieckiego. Polacy doświadczyli założeń polityki narodowościowej, co okazało się ich gehenną dziejową; najpierw budowano polską autonomię kulturalną, a po niedługim czasie ją brutalnie likwidowano. W czasie II wojny światowej Polacy doświadczyli tam dalszych ograniczeń i wrogości narodowej. W kształtowaniu się rzeczywistości społeczno-politycznej po II wojnie światowej odrębność ich położenia traktowana była marginalnie. Szacowano, że w 1959 r. w kraju tym z polskością identyfikowało się 360 tys. osób, po 30 la-

tach ok. 220 tys. osób. Ustalenia spisowe ludności nie były akceptowane przez działaczy polonijnych; uznawano nawet liczbę Polaków 1–2 mln osób (s. 23). Zauważa się w wykładzie, że niezależnie od tego, ilu Polaków faktycznie zamieszkuje Ukrainę na początku drugiego dziesięciolecia XXI w., nie stanowią oni i nie będą stanowić w przyszłości zagrożenia dla dominującej pozycji Ukraińców. Postępujący stale spadek ludności polskiej na Ukrainie był dotąd całkowicie niezależny od ogólnej kondycji demograficznej Ukrainy (s. 25).

W rzeczywistości politycznej po 1991 r. ważnym dokumentem dla życia polonijnego stała się *Konwencja ramowa w ochronie mniejszości narodowych*. Ustanowiono w niej minimalne standardy ochrony praw mniejszości narodowych, przede wszystkim zakazujące dyskryminacji i zapewnienia równości wobec prawa. Zapewniała ona prawo do zgromadzeń i zrzeszania się, swobodę wypowiedzi, myśli, przekonań, religii, ochronę języków i kultur mniejszości i wynikające stąd prawo do otwierania własnych planowych, edukacyjnych. W uchwalonej 28 czerwca 1996 r. *Konstytucji* zawarto zapis, że na Ukrainie zamieszkują obywatele ponad 100 narodowości, którym zagwarantowano podstawowe prawa polityczne.

W wykładzie prezentowanym w studium dostarcza się analitycznie wiedzy o rozwiązaniach prawnych oraz ich zmianach odnoszących się do mniejszości narodowych na Ukrainie. Dużo miejsca poświęcono m.in. kwestiom wyznaniowo-religijnym, relacjom oficjalnym Polski i Ukrainy. Podkreślono w konkluzji, że umowy, łącznie z konstytucją, odnoszące się do mniejszości narodowych na Ukrainie w praktyce politycznej nie są w pełni realizowane (s. 62).

Charakteryzując w rozdziale drugim instytucje polskie na Ukrainie wskazano jako główne zagadnienia: 1. Ogólne założenia polityki państwa polskiego wobec Polaków na Ukrainie; 2. Polskie przedstawicielstwa dyplomatyczne; 3. Kierunki działalności polskich placówek dyplomatycznych na Ukrainie; 4. Instytut Polski i jego działalność.

Kwestiom instytucjonalizacji życia polskiego na Ukrainie poświęcono też rozdział trzeci studium. Wyodrębniono tu zagadnienia: 1. Trudne początki; 2. Koncepcje stryfikacji organizacji

polских; 3. Formalno-prawne aspekty funkcjonowania organizacji polskich na Ukrainie; 4. Życie organizacyjne.

Wskazano tu ogólne zasady polityki państwa polskiego wobec środowisk diasporowych, a w tym dwa dokumenty: Cele i priorytety polityki rządu wobec Ukrainy, emigracji i Polaków za granicą, zatwierdzony przez Radę Ministrów w listopadzie 1991 r. oraz Ramowy Program Współpracy z Polonią i Polakami za granicą, przyjęty przez Radę Ministrów w grudniu 2002 r. Dają one wykładnię do działalności wielu instytucji i jednostek organizacyjnych, zajmujących się działalnością na rzecz Ukrainy. W latach 1991–2011 najważniejszą instytucją zajmującą się sprawami polonijnymi był Senat RP, będący „opiekunem” Ukrainy i Polaków za granicą. Idea objęcia przez Senat opieki nad polskimi środowiskami za granicą państwa polskiego narodziła się po wyborach w 1989 r. i nawiązywała do tradycji II RP. Na swą działalność polonijną otrzymywał on specjalne środki stanowiące część jego budżetu. Senat miał ograniczone możliwości prowadzenia działań o charakterze wykonawczym, gdyż takowe zarezerwowane były i są dla rządu.

Ważne zadania w zakresie rozwoju życia politycznego w różnych krajach świata przypadają przedstawicielstwom dyplomatycznym. Na Ukrainie funkcjonują polskie konsulaty w: Kijowie, Lwowie, Charkowie, Łucku, Odessie, Winnicy, Sewastopolu. Ich działalność jest ukierunkowana na wspieranie Polaków i stosunków polsko-ukraińskich. Główne ich kierunki zawierają się w: 1. współpracy z polskimi instytucjami i organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz Ukrainy; 2. odnajdywaniu mogił i cmentarzy polskich i opieka nad nimi; 3. pomocy materialnej i finansowej dla organizacji polonijnych; 4. koordynowaniu rozdziału pomocy finansowej i rzeczowej z Polski; 5. załatwianiu świadczeń specjalnych kombatanom Wojska Polskiego posiadającym pochodzenie polskie; 6. organizacji i dofinansowywaniu wyjazdów dzieci na kolonie letnie i ferie zimowe w Polsce; 7. wspieraniu szkół i punktów nauczania języka polskiego; 8. rekrutacji kandydatów polskiego pochodzenia na studia w Polsce; 9. naborze kandydatów na stypendystów Fundacji „*Sempor Polo-*

nia” i wypłacanie świadczeń stypendialnych”; 10. współpracy z prasą polonijną (s. 69).

W prezentacji konsulatów dostarcza się usystematyzowaną wiedzę o ich różnorodności realizowanych zadań. Analitycznie zarysowano działalność Instytutu Polskiego w Kijowie. Rozpoczął on działalność w 1998 r.; rozwinął szeroką działalność o charakterze kulturalnym, która była interesująca zarówno dla Ukraińców, jak i dla Polaków żyjących nad Dnieprem. W polonijnym życiu społecznym ważna rola przypadła Polskiej Sekcji Kulturalno-Oświatowej, założonej w 1988 r. w ramach Ukraińskiego Towarzystwa Przyjaźni i Łączności z Zagranicą. Po kilku miesiącach przekształciła się i usamodzielniała jako Polskie Stowarzyszenie Kulturowo-Oświatowe na Ukrainie (PSKOnU). Wraz z przemianami społeczno-politycznymi następował rozwój polonijnego życia. W 2012 r. 281 organizacji zrzeszały ok. 144,1 tys. członków (s. 114). Wśród nich znaczącą pozycję zajmują Związek Polaków na Ukrainie oraz Federacja Organizacji Polskich na Ukrainie. Ogólne zasady działalności organizacji polonijnych określają przyjęte przez poszczególne podmioty i zatwierdzone przez organy administracji państwowej. Posiadają statuty, zgodne z aktami prawnymi Ukrainy. Wszystkie organizacje działające w tym kraju orientują się na wzmocnienie świadomości narodowej polskiej. Zauważa się, że w działalności organizacji istotną jest działalność artystyczna związana z funkcjonowaniem różnego typu zespołów artystycznych (zespołów folklorystycznych, śpiewczych, chórów, zespołów artystycznych, kabaretów). Polskość umacniania jest przez prasę polską. Obecnie ukazuje się kilkanaście jej tytułów (s. 148–149).

W rozdziale czwartym prezentując rolę Kościoła rzymskokatolickiego wyodrębniono analitycznie kwestie: 1. Zarys dziejów Kościoła rzymskokatolickiego na Ukrainie; 2. Sytuacja wyznaniowa współczesnej Ukrainy; 3. Kościół rzymskokatolicki na Ukrainie 1991–2012; 4. Działalność misyjna Kościoła rzymskokatolickiego; 5. Działalność Kościoła rzymskokatolickiego na Ukrainie. Baza materialna. Dostarczone tu bardzo starannie uporządkowanej wiedzy o życiu wyznaniowym i religijnym społeczności polskiej, określono rolę Kościoła w podtrzymywaniu tożsamości narodowej, war-

tości kultury politycznej. Przypomina się, że wiele świątyń zostało w XX w. całkowicie zburzonych, inne sukcesywnie zwracano Kościołowi, przeważnie w stanie ruiny. Duszpasterze wraz z wiernymi dokonali wręcz heroicznego wysiłku, aby przywrócić tym budowlom charakter sakralny (s. 184).

W rozdziale czwartym wyodrębniono następujące kwestie: 1. Ukraina i jej podziały jako czynnik wpływający na położenie mniejszości polskiej; 2. Ukraina a mniejszość polska – mniejszość polska a Ukraina; 3. Kościół a diaspora polska – diaspora polska a Kościół; 4. Polska a Polacy nad Dnieprem – Polacy nad Dnieprem a Polska; 5. Wśród swoich. W rozdziale tym prezentuje się refleksyjny ogląd życia i działalności Polaków na Ukrainie. Podkreśla się, że położenie, pozycja i możliwości funkcjonowania diaspor w tym kraju były i są wypadkową czynników o charakterze międzynarodowym i wewnątrzukraińskich. Do tych pierwszych trzeba zaliczyć politykę państwa polskiego wobec Polaków na Ukrainie oraz stosunki międzynarodowe pomiędzy Polską a Ukrainą. Do grupy drugiej należą wszystkie czynniki składające się na politykę Kijowa wobec swoich mniejszości narodowych i grup etnicznych, w tym również Polaków. Zauważa się, że Ukraińcy są obecnie zachęceni do nauki języka polskiego. Decydują o tym: 1. czynniki techniczne (pokrewieństwo języka polskiego z ukraińskim czy rosyjskim); 2. czynniki praktyczne; 3. czynniki osobiste (s. 205).

W prezentacji problemu dostarcza się bardzo starannie dobranej faktografii oraz przekonywującego jej objaśnienia i zegzemplifikowania.

W *Zakończeniu* ukazuje się holistycznie specyfikę położenia mniejszości polskiej na Ukrainie. Wnioski i uogólnienia w pełni wpisują się w nurt badań o transformacji ustrojowej, przemianach cywilizacyjnych oraz życiu polonijnym. Wykład wzbogaca bardzo starannie wykonany wykaz wykorzystanych źródeł i materiałów. Nadto wzbogaca ją wartość książki: indeks osobowy oraz aneks, w którym wskazano wykaz 281 podmiotów życia polonijnego na Ukrainie 1 strony www.polskich.org.ukrainie. Jest to bardzo cenny element przewodnikowy, ilustrujący obraz życia polonijnego na Ukrainie.

Lektura książki przekonuje, że jest to oryginalne studium naukowo-badawcze. Jego wartość zawiera się przede wszystkim w: 1. monograficznym ukazaniu obrazu kulturowego współczesnego położenia Polaków na Ukrainie; 2. ukazaniu polonijnego życia w rzeczywistości przemian ustrojowych, zachodzących w kraju, orientujących się na rozwój kontaktów ukraińsko-polskich; 3. wskazaniu specyfiki konstytutywnych ogniw życia polonijnego i ich ukraińskiej specyfiki kulturowej; 4. wielce starannym zgromadzeniu literatury przedmiotu oraz ukazaniu jej w aparacie naukowym; 5. ukazaniu perspektywy teoretycznej rozpoznawania kwestii mniejszościowych, w tym zwłaszcza analizy strukturalno-funkcjonalnej.

Andrzej Chodubski

Edyta Czop, *Migranci polscy w krajach unijnej piętnastki (1992–2011). Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013, ss. 361.

Migracje we współczesnym świecie zajmują ważne miejsce w sferze badań uprawianych przez nauki humanistyczne i społeczne. Politycy rozpoznają je przede wszystkim z punktu widzenia polityki państw pochodzstwa, jak i osiedlania się. Prawnicy zajmują się ich regulacjami normatywnoprawnymi. Socjologowie ich skalą, wielkościami, organizacją, procesami adaptacji, integracji itp. Pedagodzy – procesami edukacyjnymi, ujawnianiem się oraz przeciwdziałaniu patologiom społecznym. Ekonomiści – zyskami i stratami ekonomicznymi, gospodarczymi z ich rozwojem. Historycy – rozpoznawaniem ich dziedzictwa przeszłości oraz dokumentowaniem ich aktywności kulturowo-cywilizacyjnej. Współcześnie w rzeczywistości kształtowania się globalnej społeczności obywatelskiej ulega przewartościowaniu kulturowemu ich pojmowanie. Generalnie uznaje się je za zjawisko cywilizacyjne, generujące: a) decyzyjność jednostki; b) przystosowawczość do zmieniającej się rzeczywistości politycznej i społeczno-ekonomicznej; c) krytycyzm wobec nowego świata wartości, zachowań sprawczych; d) tolerancję wobec różnorodności kultur i sub-

kultur; e) indywidualną i grupową partycypatywność migrantów w życiu kulturowo-cywilizacyjnym. Nowa rzeczywistość społeczno-polityczna w życiu migracyjnym ujawniła się w sytuacji postępującej współcześnie integracji europejskiej oraz jej instytucjonalizacji w ramach Unii Europejskiej. Z zadowoleniem należy odnotować ukazanie się studium poznawczego o migrantach polskich w krajach unijnej piętnastki, a w tym o ich sytuacji politycznej ujawniającej się w latach 1992–2011.

We *Wstępie* wskazuje się, że obecnie dominują migracje czasowe, wśród których można wyodrębnić długoterminowe i krótkoterminowe, migracje cykliczne, rotacyjne, wahadłowe. Te ostatnie mogą oznaczać zarówno powtarzające się migracje krótkotrwałe, jak i migracje związane z handlem przygranicznym. Specyficzną odmianą migracji są wyjazdy rotacyjne związane z pracą (zwykle w usługach domowych, w której wymienia się regularnie kilka osób). Mobilność krótkoterminowa niewymagająca trwałej zmiany miejsca zamieszkania, mająca charakter powtarzalnych wyjazdów jest określana migracją cyrkulacyjną. Przypomina się, że typem masowych migracji są także wysiedlenia będące półdobrowolnym lub przymusowym przemieszczaniem określonej grupy ludności z jej dotychczasowego środowiska.

Wskazuje się tu, że we współczesnych migracjach charakterystyczne są trzy typy decyzyjne, tj. a) celowo-racjonalny, zgodnie z którym pełną racjonalność. Podejmowana jest ona w wyniku kalkulacji ekonomiczno-społecznej i kulturowo-cywilizacyjnej; b) orientacji klasycznej – bazuje się na doświadczeniu emigracyjnym członków rodziny; c) hedonistyczny – wyjazd pod wpływem impulsu, zwykle tak postępują ludzie młodzi, ciekawi świata, otwarcia na nowe wyzwania kulturowe.

Główny cel badawczy sprowadzono do udowodnienia założenia, że przemiany zachodzące w Polsce po 1989 r. i przyjęciu państwa do Unii Europejskiej oraz stopniowe otwieranie rynków pracy w przestrzeni unijnej znacząco wpłynęły na przekształcenia środowiska polonijnego w tzw. krajach Piętnastki; doprowadziły do jego aktywizacji, do pełnego korzystania z przysługującym Polakom przebywającym w Unii praw, do większej mobilności poakcesyjnych migrantów.